

DIE KONFESSIONELLEN VERHÄLTNISSE IM TESCHENER SCHLESISIEN VOM MITTELALTER BIS ZUR GEGENWART / STOSUNKI WYZNANIOWE NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM OD ŚREDNIOWIECZA DO WSPÓŁCZESNOŚCI, Ratingen 2000, 362 s.

W dniach od 14 do 18 X 1996 r. w salach filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie miała miejsce sesja naukowa na temat stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza aż do czasów nam współczesnych. Na zaproszenie Stiftung Haus Oberschlesien z siedzibą w Ratingen odpowiedziało liczne grono pracowników naukowych i studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Opawskiego, Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie oraz Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach. W sesji udział wzięli także współpracujący z Fundacją historycy niemieccy z uniwersytetów w Giessen i w Monasterze, a także wielu historyków i socjologów skupionych na Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie oraz w tamtejszym muzeum.

Trwające pięć dni obrady stały się dla zgromadzonych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych okazją do prezentacji ustaleń i wymiany poglądów związanych ze skomplikowaną problematyką wyznaniową Śląska Cieszyńskiego. To właśnie złożoność omawianej problematyki, jej interdyscyplinarność oraz długi okres, w którym miały miejsce omawiane zagadnienia, sprawiły, iż na sesję naukową zaproszeni zostali historycy, teolodzy, religioznawcy i socjologowie z terenu Polski, Niemiec i Czech. Na podkreślenie zasługuje także międzywyznaniowy i ekumeniczny charakter odbywających się obrad. Wyrazem tego była obecność zwierzchników różnych Kościołów związanych z wydarzeniami, które rozegrały się na terytorium Śląska Cieszyńskiego w jego historycznych granicach.

Niniejszy tom jest owocem współpracy liczного grona osób związanych w różny sposób z regionem, który w trakcie swych burzliwych dziejów wielokrotnie zmieniał swoją przynależność państwową i którego mieszkańcy do dziś dnia odczuwają skutki podziałów, wojen i reformacji. Omawiana pozycja jest też pierwszą dwujęzyczną publikacją Stiftung Haus Oberschlesien.

Rozpoczyna ją artykuł prof. A. Barciaka *Początki sieci parafialnej w księstwie cieszyńskim*, w którym to autor podejmuje problem organizowania się struktur parafialnych na terytorium księstwa od czasu jego powstania aż do XV w. Analizując wspomniane zagadnienie, autor zwraca uwagę na takie trudności, jak różne rozumienie pojęcia parafii wśród historyków, dużą liczbę elementów, które miałyby określać parafialny charakter kościoła, a także niewielką liczbę źródeł dotyczących omawianego terenu. Podkreślając ogromny wpływ osadnictwa, któremu towarzyszyło powstawanie zrębów organizacji parafialnej na obszarze księstwa, autor w sposób szczególny koncentruje się na okresie od końca XIII w., kiedy to nastąpiło niezwykle przyspieszenie procesów kolonizacyjnych.

W artykule drugim *Die kirchlichen Verhältnisse in Teschen im Kontext der spätmittelalterlichen Krisenlandschaft* A. Gayda omawia temat stosunków wyznaniowych w Cieszynie na tle kryzysu późnego średniowiecza. Pisząc o licznych fundacjach, o utworzeniu konwentu franciszkanów, odsłania równocześnie zna-

miona kryzysu w życiu ówczesnego Kościoła na tym terenie. Umiarkowane nastroje antyklerykalne i brak otwartej konfrontacji autor tłumaczy stabilnością społecznych struktur miejskich Cieszyna na przełomie XV i XVI w. oraz specyficzną polityką księcia Kazimierza II. Wynikiem tego było współistnienie tradycyjnej dla tego obszaru pobożności w duchu katolickim i tolerowania wpływów husyckich na religijne życie cieszyńskiej warstwy rzemieślniczej.

J. Drabina, autor kolejnego artykułu zatytułowanego *Wokół przyczyn sukcesów reformacji w księstwie cieszyńskim w XVI wieku*, podejmuje interesujący temat uwarunkowań związanych z procesem szybkiego rozpowszechniania się idei reformacji na terenie księstwa w tym właśnie czasie. Na początku drugiej połowy wspomnianego stulecia wszystkie kościoły na ziemi cieszyńskiej, z wyjątkiem Czechowickiego, przeszły w ręce protestantów, a klasztory Dominikanów i Benedyktynów zostały rozwiązane. Pisząc o przyczynach tak szybkiego rozwoju ruchu reformatorskiego, autor dzieli je na wewnętrzne i zewnętrzne. Pierwszą grupę przyczyn sukcesów reformacji w księstwie otwiera zyczliwa postawa Piastów cieszyńskich oraz tych osób, które przez zawierane małżeństwa miały wpływ na politykę prowadzoną na tym terenie. Do grupy przyczyn wewnętrznych autor zalicza ponadto postawy prezentowane przez nowych właścicieli terytoriów państwa Frydek czy państwa bielskiego, a także stosunki społeczne panujące w środowisku mieszczan i chłopów, kwestię przynależności narodowej, języka oraz silny kryzys w łonie samego Kościoła katolickiego. Wśród uwarunkowań zewnętrznych autor wylicza sytuację wyznaniową na ziemiach sąsiednich, w szczególności na Górnym Śląsku, kontakty z margrabiami brandenburskimi – Ansbach, książętami saskimi, kurlandzkimi i Piastami legnicko-brzeskimi, a także obecność Piastów cieszyńskich w księstwie bytomskim i w księstwie głogowskim. Zwraca ponadto uwagę na zmniejszającą się liczbę cieszyńiaków na uniwersytetach katolickich w Krakowie i Wiedniu w miarę rozwoju protestantyzmu na Górnym Śląsku oraz na fakt, iż zasady wiary ewangelickiej w początkowym okresie przekazywali pastory wywodzący się z Czech, Słowacji i Węgier. Decydująca batalia o nowy Kościół, podkreśla autor, rozgrywała się jednak na terenie parafii. Tam to bowiem poszczególni panowie gruntów decydowali o tym, kto obejmie świątynię w jego posiadłościach i w konsekwencji, jak nauka będzie głoszona z ambony.

W czwartym artykule (*Die Reformation in Wilamowice, deren Hintergrund, Verlauf und Auswirkung*) S. Cinal zajmuje się źródłami, uwarunkowaniami, przebiegiem i skutkami ruchu reformacyjnego w księstwie oświęcimskim. Czyni to na podstawie analizy rozwoju ruchu reformatorskiego w Wilamowicach i w sąsiednich osadach niemieckich. Miejscowość Wilamowice, założona przez niemieckich kolonistów, należała do tzw. niemieckiej wyspy językowej, a jej mieszkańcy przez wiele stuleci zachowywali własny, charakterystyczny dialekt. Niemieckie korzenie ludności nie wpłynęły jednak w znaczący sposób na rozwój reformacji na tym terenie. Niemałą rolę w przygotowaniu podłoża dla ruchu reformatorskiego odegrał tutaj, zdaniem autora, ruch husycki. Decydująca, podobnie jak i w innych regionach Śląska, była jednak wola poszczególnych właścicieli ziemskich. W 1550 r. Wilamowice ogarnęła reformacja. Już jednak niecały wiek później, tj. w 1626 r., po przejściu miejscowości na własność katolickiej rodziny Korycińskich, Wilamowice przeżyły raptowną rekatolizację.

Kolejny artykuł *Die Visitationsberichte als Quelle für Konfessionsverhältnisse, Volksfrömmigkeit und Lage des Klerus im Herzogtum Teschen in der zweiten Hälft-*

te des 17. Jahrhunderts autorstwa C. van Eickels przenosi nas w drugą połowę XVII w. Poprzez analizę sprawozdań wizytacyjnych autorka stara się ukazać stosunki wyznaniowe i sytuację kleru w księstwie cieszyńskim w tym właśnie czasie. Podstawowym instrumentem kontroli nad przebiegiem zapoczątkowanej w XVI w. reformy katolickiej były wizytacje. One to umożliwiały biskupom i archidiakonom ocenę stopnia postępu rekatalizacji w poszczególnych parafiach. Z archidiakonatu opolskiego, obejmującego wówczas swym zasięgiem także obszar księstwa cieszyńskiego, zachowały się jedynie protokoły wizytacji z lat 1652, 1679, 1687/88, 1697. Przedstawiają one, poprzez dosyć zróżnicowane informacje, sytuację Kościoła katolickiego na tym terenie po przejściu księstwa pod bezpośrednie władanie korony Habsburgów.

Temat stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim podejmuje także I. Guchholz-Johanek. Czyni to jednak z odmiennej od poprzedzających go autorów perspektywy, o czym sygnalizuje już w tytule swojego artykułu: *Zwischen Religionsfreiheit und Religionszwang. Reformation und Gegenreformation in Alois Kaufmanns Gedenkbuch der Stadt Teschen*. Autor dotyka więc bardzo złożonej problematyki, jaką są skomplikowane relacje między stosowanym nieraz przez jedną czy drugą stronę przymusem a wolnością religijną w czasach tak trudnych dla chrześcijaństwa, jakim był okres reformacji. Należy zaznaczyć, że dane dotyczące tego okresu autor czerpie z czterotomowej kroniki miasta (*Gedenkbuch der Stadt Teschen*), której rękopis, niepublikowany do tej pory w formie książkowej, znajduje się w Archiwum Państwowym w Cieszynie. Fakt ten miał z pewnością nie mały wpływ na sposób widzenia niektórych problemów przez autora. Dostrzegając bowiem ogromne walory tak cennego źródła, jakim jest kronika Kaufmanna, należy także pamiętać o określonym sposobie ujmowania i oceny przynajmniej niektórych przedstawionych w niej faktów. Dla przykładu wspomnieć można chociażby przedstawiony w niej fakt nawrócenia się księcia Wacława Adama na katolicyzm, który, zdaniem Kaufmanna, uczynił tak z powodu wielkiego zadłużenia. Kaufmann wspomina także o zmuszaniu niektórych, jak się wyraża „pracowitych luteran” do opuszczenia miasta przez Habsburgów, a także o pakcie tolerancyjnym Józefa II, który to ujmuje przede wszystkim w aspekcie korzyści gospodarczych.

Rozwój organizacji żydowskich gmin wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim to tytuł kolejnego artykułu omawianej pozycji książkowej. J. Spyra, autor wspomnianego artykułu, w sposób zwięzły i ciekawy przedstawia losy wspólnoty żydowskiej poczynawszy od pierwszej połowy XVI w. aż do czasów nam współczesnych. Rozpoczynając od rodziny Singerów, która w 1631 r. jako pierwsza otrzymała od księżnej Elżbiety Lukrecji oficjalną zgodę na zamieszkanie w Cieszynie, autor prezentuje najważniejsze fakty z życia gmin żydowskich na cieszyńskiej ziemi. Lekturę tekstu urozmaicają liczne odniesienia do historii samego Śląska Cieszyńskiego, a także do historii państw, do których to omawiany region należał w różnych okresach swoich dziejów.

W ósmym z kolei artykule zatytułowanym *Der Gustav-Adolf-Verein im Teschener Schlesien* jego autor H. Patzelt zajmuje się szczegółowo działaniem i wpływami protestanckiej Fundacji Gustawa Adolfa na obszarze byłego księstwa cieszyńskiego. Fundacja ta powołana została w dwusetną rocznicę bitwy pod Lützen, w której to poległ szwedzki król Gustaw Adolf, wielki protektor protestantów w Europie Środkowej. Za cel fundacji obrano sobie pomoc materialną, organizacyjną i moralną gminom protestanckim głównie w Niemczech i Austrii.

Austriacka sekcja wspomnianej fundacji powstała w czerwcu 1862 r. w Bielsku, mieście posiadającym w tamtym czasie największą liczbę protestantów w całej monarchii habsburskiej. Dzięki pomocy fundacji utworzono w Bielsku, jako jedyną tego typu placówkę w Austrii, ewangelickie seminarium nauczycielskie. Wybudowano ponadto ewangelicką szkołę w Bystrzycy, kościoły w Boguminie i Morawskiej Ostrawie, kaplicę w Cieszynie oraz inne ośrodki kulturowe i oświatowe.

Obraz stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim byłby z pewnością niepełny, gdyby zabrakło w nim omówienia szerokiej tematyki neopietyzmu i wolnych Kościołów w XIX i XX w. Tam bowiem odnajdujemy początki polskiego pietyzmu, neopietyzmu, ruchu zielonoświątkowego oraz ruchu Braci Plymuckich. Pietyzm w powszechnie przyjętym, węższym znaczeniu tego słowa odnoszony bywa przede wszystkim do Kościoła luterańskiego. Jak zauważa Z. Pasek, autor artykułu *Neopietyzm i wolne Kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, pietyzm współtworzyło kilka idei: wiara dojrzałego chrześcijanina w konieczność nawrócenia, niezbędna dalsza praca nad uświęcaniem życia i w końcu charytatywna działalność wychowawcza. Idee pietyzmu przyczyniły się w swoim czasie do powstania przy parafiach małych społeczności uzupełniających pracę duszpasterską Kościoła. Neopietyzm, powstały w drugiej połowie XIX w., usiłował wskrziesić idee pietystyczne i propagował je między innymi w ramach powstałego w 1888 r. Gnadauer Verband. W swoim artykule, jak już wspomniano, autor poświęca ponadto dużo uwagi ruchowi zielonoświątkowemu i Braciom Plymuckim. To bowiem Śląsk Cieszyński był tym terenem, na którym oba te ruchy pozyskały pierwszych polskich wyznawców.

Problem antysemityzmu i ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX w. podjęty został przez Václava Stépána, autora artykułu *Der Antisemitismus und die nationale Bewegung im Teschener Land um die Jahrhundertwende*. Ukazuje on, w jaki sposób, na ziemi zamieszkałej przez ludność mówiącą trzema językami i posiadającą różną przynależność państwową, kształtowały się nastroje antysemityczne. Zastanawiając się nad źródłami antysemityzmu w tej wschodniej części austriackiego Śląska, autor doszukuje się ich we wpływach rosyjskich i niemieckich. Podkreśla jednak, iż różne w swoim nasileniu nastroje antyżydowskie u poszczególnych grup narodowych nie miały na tym terenie charakteru czysto rasowego. Powstawały one raczej na podłożu ekonomicznym, religijnym, narodowym, a czasem uzależnione były nawet od aktualnej koniunktury politycznej.

P. Chmiel, autor artykułu zatytułowanego *Die konfessionellen Verhältnisse im Herzogtum Teschen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts im Spiegel österreichischer Volkszählungen* zajmuje się analizą stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX w. Czyni to na podstawie austriackich spisów ludności przeprowadzanych w krajach koronnych monarchii habsburskiej co dziesięć lat od 1880 r. Na wstępie swojego artykułu omawia on podział administracyjny Śląska we wspomnianym wyżej okresie, a także samą koncepcję spisów ludności. Następnie, opierając się na wspomnianych już spisach, przechodzi do szczegółowego omówienia struktury ludności pod względem przynależności religijnej.

Pierwsza wojna światowa, zakończona bezwarunkową kapitulacją Niemiec i rozpadem Austro-Węgier, spowodowała na terenie Śląska ogromne zmiany, przede wszystkim polityczne. Zmiany te pociągnęły za sobą konieczność przeo-

brażeń także w kościelnych strukturach organizacyjnych. M. Heller, autor artykułu zatytułowanego *Zmiany w strukturach organizacyjnych Kościołów katolickiego i ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim (1918–1937)* omawia ten temat w dwóch częściach. W pierwszej przedstawia najważniejsze fakty związane ze zmianą struktur organizacyjnych w Kościele katolickim na tym terenie, w drugiej zaś części artykułu analizuje wspomniane przeobrażenia w Kościele ewangelickim. Odwołuje się przy tym często do tych wydarzeń z historii Polski i Śląska, które miały wpływ na bieg wydarzeń na Śląsku Cieszyńskim.

Dnia 1 X 1938 r. rząd czechosłowacki, przyjmując polskie ultimatum, zdecydował się odstąpić Polsce w całości dwa powiaty: frysztacki i czesko-cieszyński. Dziesięć dni później, dekretem Prezydenta RP Śląsk Zaolziański został włączony do Polski. Po raz kolejny przeobrażenia polityczne na mapie Europy wymusiły zmiany na płaszczyźnie kościelnej. Temat ten bardzo szeroko przedstawia J. Myszor w swoim artykule *Administracja kościelna polskiego Śląska Zaolziańskiego 1938–1940*. Bazę źródłową dla tego opracowania stanowiły: Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Rozpoczynając od omówienia kwestii przejścia administracji kościelnej Zaolzia przez biskupa Stanisława Adamskiego, autor przechodzi następnie do zagadnień ludności oraz problemów narodowościowych i wyznaniowych. Poddaje także wnikliwej analizie stan duchowieństwa na terenie przyłączonego do Polski Zaolzia. Kończąc zaś, podejmuje temat reorganizacji sieci parafialnej i projektu pełnego wcielenia Zaolzia do diecezji katowickiej.

Ruch ekumeniczny na Śląsku Cieszyńskim to tytuł kolejnego artykułu ukazującego ekumenizm na tym terenie jako ruch oddolny, mający swoje korzenie w wielowiekowym współzyciu wspólnoty katolickiej i ewangelickiej. Autor – J. Budniak – zauważa, iż próby zgodnego współistnienia obok siebie członków Kościoła katolickiego i luterańskiego na Śląsku Cieszyńskim pojawiły się o wiele wcześniej niż samo pojęcie ekumenizmu. Od chwili zaistnienia protestantyzmu na tym terenie, a więc już od XVI w., współistnienie obok siebie dwóch wyznań kształtowało się spontanicznie, bez świadomości znaczenia słowa „ekumenia”. Dzisiaj natomiast współpraca ta budowana jest na określonych strukturach, inspirowanych dokumentami wydawanymi z inicjatywy Kościoła Rzymskokatolickiego i Kościoła protestanckiego. W swoim artykule autor podaje wiele przykładów obrazujących praktyczną stronę realizacji ekumenii w tej części Śląska.

P. Andraschke, w swoim opracowaniu zatytułowanym *Marginalien zur Musikgeschichte der Bielitzer Stadtpfarrkirche St. Nikolaus*, zajmuje się różnymi aspektami życia muzycznego w bielskiej parafii św. Mikołaja. W sposób szczególnie skupia się jednak na dwóch zagadnieniach. W pierwszej części, na podstawie inwentarza bielskiej parafii z 1819 r., przedstawia informacje dotyczące dzwonów kościelnych, instrumentów oraz zbiorów muzycznych wspomnianego kościoła. W drugiej zaś zajmuje się muzyką kościelną w twórczości Viktora Clarissa Czajanka (1876–1952), muzyka w tamtejszym kościele, który wywarł znaczący wpływ na życie muzyczne miasta.

Autorzy dwóch kolejnych opracowań ponownie podejmują temat Zaolzia, a więc tej części Śląska Cieszyńskiego, która decyzją Rady Ambasadorów z dnia 28 XI 1920 r. przypadła ówczesnej Czechosłowacji. A. Różańska jako temat swojego referatu obrała *Działalności kulturalno-oświatową Śląskiego Kościoła Ewangelickiego Augsburgskiego Wyznania w Republice Czeskiej. Diagnoza współczesna*. Analizę różnorodnych form tej działalności poprzedza ona krótką prezentacją naj-

ważniejszych organizacji działających w Kościele ewangelicko-augsburskim, takich jak: Społeczność Chrześcijańska, Diakonia Śląska i Towarzystwo Ewangelickie w Republice Czeskiej. Przechodząc bezpośrednio do tematu wykładu, autorka przedstawia różne formy działalności młodzieżowej, działalności chórów i orkiestr dętych, a także działalności wydawniczej i edukacyjnej.

H. Rusek, druga ze wspomnianych autorów zajmujących się tematyką Zaolzia w okresie nam współczesnym, podjęła się analizy trudnego, ale niezwykle ciekawego tematu religijności polskich rodzin na tym terenie. Artykuł *Wzory religijności polskich rodzin na Zaolziu* autorka rozpoczyna krótkim szkicem przedstawiającym sytuację polityczną i społeczną tego obszaru w okresie powojennym. Przechodząc do bezpośredniego tematu wykładu, autorka zaznacza, iż przedstawiona w artykule analiza wzorów religijności rodzin zaolziańskich stanowiła część szerszego programu badawczego na temat ogółu wzorów życia polskich rodzin na Zaolziu, zrealizowanego w 1994 r. Do swoich badań wybrała ona cztery wskaźniki religijności: deklarację przynależności do określonego wyznania, udział w nabożeństwach, kształtowanie się postaw religijnych młodego pokolenia oraz opinie o pokoleniowym przekazie tradycji religijnych. Artykuł kończy się interesującym porównaniem badań dotyczących współczesnych nam przeobrażeń tradycyjnej religijności śląskiej zachodzących w dniu dzisiejszym na Zaolziu oraz na terenach znajdujących się w obrębie państwa polskiego.

Ostatni artykuł omawianej pozycji książkowej autorstwa W. Iwanka nosi tytuł *Cieszyńska rotunda grodowa świętych Mikołaja i Wacława*. Zbudowana u zbiegu szlaków handlowych prowadzących z południa na północ (droga bursztynowa) i ze wschodu na zachód (drogi solne i zbożowo-futrzanne), rotunda w pierwszej fazie pełniła rolę kaplicy feudała i kościoła parafialnego. W czasach pierwszych Piastów cieszyńskich kaplicę włączono w system fortyfikacji zamku. Oprócz obronnego charakteru rotunda pełniła w swoim czasie także rolę kościoła grzebalnego. Po wymarciu dynastii piastowskiej w 1653 r. i przejściu księstwa przez Habsburgów nastąpiła dewastacja zamku, z której to ocalała rotunda. Autor, odwołując się do elementów architektury oraz prac archeologicznych prowadzonych w różnym okresie na terenie góry zamkowej, opisuje przeznaczenie i charakter tej jedynej na terenie Polski w całości zachowanej kaplicy grodowej z czasów pierwszych Piastów.

Prezentowana przez nas książka, oprócz wspomnianych wyżej artykułów, zawiera także wygłoszone na sesji naukowej komunikaty. R. Rak, w komunikacie *Der hl. Melchior Grodziecki aus Teschen (1584–1619)* w przystępny i interesujący sposób przedstawił postać św. Melchiora Grodzieckiego, jezuitę urodzonego w Cieszynie w 1619 r., a zamordowanego w czasie masakry ludności katolickiej w Koszycach przez oddziały Bethlena Gabora.

Kościół na Śląsku Cieszyńskim w XVII i XVIII wieku w świetle źródeł z Archiwum Watykańskiego to temat kolejnego komunikatu autorstwa J. Kopca. Autor, wśród zbiorów zawierających materiały dotyczące tego terenu, wymienia akta nuncjatury wiedeńskiej oraz relacje „ad limina”. Pisze także o zbiorach Archiwum Kongregacji Ewangelizacji Narodów, które znajdują się poza Archiwum Watykańskim. Wspomina w końcu o innych materiałach, rozproszonych w różnych miejscach, jak na przykład Fondo Albani czy prywatne materiały nuncjuszy.

J. Giela, w swoim wystąpieniu zatytułowanym *Einige Bemerkungen über das Lebenswerk von Wilhelm Kasperlik*, przedstawia wybrane aspekty z życia i działalności duszpasterskiej ks. Wilhelma Kasperlika.

Z. Pasek, w obszernym komunikacie przedstawił *Sytuację wyznaniową współczesnej Wisły*, miasta, w którym istnieje jedenaście zarejestrowanych Kościołów i związków wyznaniowych.

M. Makowski tematem swojego komunikatu uczynił *Zabytkowe kościoły Cieszyna*. Przedstawiając krótko historię poszczególnych kościołów na tle historii miasta, autor zwraca jednocześnie uwagę, iż, z wyjątkiem rotundy grodowej św. Mikołaja i ewangelickiego kościoła Jezusowego, obiekty te wymagają dopiero naukowego opracowania.

Na końcu omawianej publikacji odnajdujemy alfabetyczny spis autorów oraz skorowidz nazw miejscowości, które pojawiły się w trakcie wygłoszonych na symposium referatów i komunikatów.

Całość publikacji jest zróżnicowana nie tylko w kwestii doboru poruszanych przez prelegentów zagadnień, ale także i w samym sposobie ich prezentacji. Poprzez tak różnorodną tematykę poszczególni autorzy szkicują szeroką, barwną panoramę stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim przez stulecia aż do dnia dzisiejszego. Swoim zainteresowaniem obejmują nie tylko zagadnienia teoretyczne, ale także praktykę życia codziennego współistniejących na tym terenie dwóch różnych wyznań. Nie boją się podejmować także kwestii trudnych, wymagających dalszych studiów, odsłaniając w ten sposób nowe perspektywy badawcze.

Omawiana pozycja stanowi nie tylko cenny wkład w badania nad problemem stosunków wyznaniowych na tym terenie, ale także w upowszechnienie tej tematyki tak wśród polskich, jak i niemieckich czytelników.

Ks. Piotr Rygula